

Човешките права в България през 1994 г.

София, 8 март 1995

Съдържание:

Малцинствени права

Религиозната свобода

Проблеми на бежанците и чужденците

Проблеми на системата на наказателното правосъдие

Права на децата

През по-голямата част на 1994 г. България продължи да бъде управлявана от правителството на проф. Беров, избрано в края на 1992 г. с мандата на Движението за права и свободи (ДПС), политическата организация на голяма част от българските турци, на част от българите-мюсюлмани и на част от ромите. То бе подкрепяно от Българската социалистическа партия (БСП), бившата комунистическа партия, а също и от група депутати, избрани от, но напуснали парламентарната група на Съюза на демократичните сили (СДС). Това правителство подаде оставка в началото на септември, и след поредица неуспешни опити да бъде формирано ново правителство в рамките на тогавашния парламент, на 17 октомври от Президента на републиката бе назначено служебното правителство на госпожа Ренета Инджова, първата жена министър-председател в историята на България, което трябваше да организира предсрочни парламентарни избори. Изборите, които бяха преценени както от вътрешни, така и от международни наблюдатели като свободни и честни, бяха проведени на 18 декември и бяха спечелени от БСП, която получи абсолютно мнозинство в новия парламент и впоследствие сформира свое правителство.

Като прогрес в подобряването на ситуацията с човешките права в България през 1994 г. следва да се отбележи ратифицирането през март на Европейската конвенция за предотвратяване на изтезанията, стъпка, която дава възможност на Европейския комитет за предотвратяване на изтезанията да осъществява посещения на местата за лишаване от свобода. Парламентът прие новия устройствен Закон за съдебната власт, който укрепва системата на правораздаването и затвърждава независимостта на съдебната власт. Един от сериозните проблеми с човешките права, Законът за въвеждането на някои допълнителни изисквания към членовете на ръководствата на научните организации и ВАК, известен още като "Законът Панев", с който от ръководни позиции в управлението на научните организации се изключваха групи от хора заради тяхната обвързаност с предишния тоталитарен режим, бе отменен скоро след формирането на правителството на БСП. Наред с прогреса, през 1994 г. в България продължиха да съществуват сериозни проблеми с човешките права.

Малцинствени права

Ромите в България са тази група от обществото, с която продължават да бъдат свързани най-сериозните проблеми с правата на човека в България. Етнически мотивираното насилие срещу роми, нарушаващо основната група граждански права, свързани с личната неприкосновеност; масово разпространените дискриминационни практики в областта на трудовите отношения, образованието, здравеопазването, социалната политика и местното управление; вградената в конституцията дискриминация при упражняването на политическите права на малцинствата (чл. 11, ал. 4); утвърждаването чрез медиите на негативен образ на ромите, включително чрез често прибягване до словото на омразата, и продължаващите нападки срещу тях по повод на несъразмерно високата ромска престъпност – всичко това очертава ромското малцинство в България като типичен обект на расова дискриминация.¹ Последната се намира в отношение на взаимно усилване със съществуващата социално-

¹ По смисъла на чл. 1, пар. 1 от Международната конвенция за елиминиране на всички форми на расова дискриминация (ООН, 1965).

икономическа маргинализация на значителна част от ромите, изразяваща се в цял сноп явления като свръхвисока безработица, по-ниска образованост в сравнение с останалото население, гетоизация и структурна нова бедност.

През изтеклата година проблемът за бруталността на полицията получи силен обществен отзвук. В пресата бяха огласени и в БХК постъпиха много оплаквания за упражнено незаконно насилие от страна на служители на полицията, включително униформени. Жертви на полицейска бруталност станаха не само роми, но и други български граждани. Разследването на подобни случаи в рамките на системата на наказателното правосъдие бе затруднено поради мудното ѝ действие и поради особения ред, по който се разследват престъпления, извършени от представители на властта.

През изтеклата година бяха документирани над тридесет сериозни случая на етнически мотивирано незаконно насилие срещу роми от страна на полицията, следствените органи, наети частни фирми за охрана, както и екстремистки расистки групи. В някои случаи роми бяха обект на групово насилие, извършвано от страна на живеещи в съседство неромски общности с цел колективно наказание, отмъщение или просто като израз на враждебност. Въпреки че системата на криминалното правосъдие дава възможности за защита на всички граждани срещу незаконно насилие, възстановяването на справедливостта в случаите, когато са нарушени правата на роми, бе много по-затруднено поради общата атмосфера на расова дискриминация.

“Проект Права на човека” разполага с изобилна и надеждна информация за това, че в много случаи роми биват арестувани и подлагани на побой, изтезания, унижения и тормоз в полицията и следствените органи с цел да признаят, че са извършили кражби. Вместо да разследват престъпления, следствените органи често прибегват до незаконно изтръгване на самопризнания, особено спрямо роми, които са били осъждани преди. По отношение на ромите често самото понятие за “следствие” губи смисъл. Например, има свидетелства, че на 1 март 1994 г. М. К. е задържан в полицията в Котел, бит с електрошокови палки и заплашен със сексуално насилие, ако до 15 минути не подпише показания. След като не изпълнява искането, той е бил бит от шестима полицаи. До БХК достигнаха оплаквания, че на 5 март също в Котел К. К., М. Д. и Б. Д. са подложени на полицейски побой, за да признаят кражба. К. К. е бил принуден да подпише празен лист и е бил държан 30 дни под стража.

Бруталност по отношение на роми беше наблюдавана не само с цел изтръгване на самопризнания. На 8. 03. С. Б. купува хляб от магазин в Котел, където продавачът е бивш полицаи. При молба да му дадат по-хубава франзела, продавачът се ядосва и го удря по окото с хляба. В отговор С. Б. удря и счупва с юмрук прозорчето на магазина. Повикани от продавача полицаи отиват по-късно в къщата на С. Б., нанасят му побой и го арестуват. После в местното полицейско управление ромът е подложен на нови побои. По време на съдебното заседание, на което го съдят за хулиганство, С. Б. се оплаква, че е бит в полицията, и назовава по име насилниците. Съдът не предприема никакви стъпки да провери достоверността на оплакването. Множество подобни случаи на насилие от страна на полицейски служители или от страна на оторизирана въоръжена охрана бяха документирани през годината в Сливен, Пазарджик, с. Градец и др. Особено типични са според сведения на потърпевшите побоите по време на задържане, както и по-късно в сградата на полицията. Бият както полицаите, така и следователите. Обикновено жертвата се поваля на земята или пода и се “обработва” с ритници. По-чест е случаят, когато група от три до седем полицаи се нахвърлят да бият сам човек. При боя се използват също палки, метални вериги и други помощни средства. Има сериозни основания да се предположи, че боят над роми се превръща в рутинна практика.

Понякога насилието завършва фатално. Според сведения на “Проект Права на човека” има най-малко два случая, в които роми са починали в резултат на жесток побой по време на задържане под стража, а двама са убити с огнестрелно оръжие извън сградата на полицейското управление. На 4 август при мащабна акция в Пазарджик, в която са задържани около 15 роми, заподозрени в организирана престъпна дейност, е

арестуван и ромът Любчо Терзиев, който умира след два дни в полицейското управление. Според официалния смъртен акт смъртта е причинена от сърдечносъдова недостатъчност. Има обаче свидетелства на очевидци, огледали трупа преди погребението, че върху Терзиев е било упражнено насилие. По главата и тялото е имало следи от побой, а в областта на гениталиите – следи от обгаряне. Във в. “168 часа” бе публикувана снимка, направена от журналист по време на погребалната церемония, на която ясно личат следи от насилие по главата и лицето.

През нощта срещу 25 септември ромът Славчо Любенов Цончев, на 49 години, умира в районното полицейско управление в Плевен, около девет часа след като е бил арестуван по подозрение в кражба. Официален смъртен акт не е бил своевременно издаден. На сутринта на 25 септември в полицейското управление съобщават на съпругата му, че Цончев е починал в болницата, където бил откаран, понеже му прилошало. Съпругата отива в болницата и установява, че Цончев не е постъпвал там. На 1 февруари 1995 год. Плевенският районен съд в процедура по установителен иск прие, че Славчо Цончев е починал в сградата на полицията около един час след полунощ на 25 септември.

На 6 септември петима роми от Нова Загора са заловени от цивилен пазач и полицаи при кражба на няколко слънчогледови пити. Един от заловените побягва. Пазачът тръгва да го гони, а полицаят остава да пази другите четирима. Вместо побягналия, пазачът залавя друг ром, Асен Чулов, който няма нищо общо със случая, и се връща с него при групата. Там без никаква видима причина и пред очите на всички пазачът застрелва Асен Чулов. На 25 декември циганинът Христо Георгиев Георгиев от Варна е застрелян в челото от полицаи, докато спял в леглото си в собствения си дом. Полицаят заедно с друг свой колега пристигнал в къщата, защото известно време преди това там имало семейна свада и някой повикал полиция. Заспалият Христо Георгиев не е оказал каквато и да било съпротива и дори не се надигнал от възглавницата. По последните два случая са образувани следствени дела.

През годината имаше няколко случая на погроми и атаки срещу ромски квартали и срещу отделни граждани от ромски произход, организирани от т. нар. “бръснати глави”. На 26-28 март неизвестни лица, за които се предполага, че са членове на такава група, подпалват четири ромски къщи в Плевен, като хвърлят бутилки със запалителна течност и нанасят повреди на други пет ромски къщи. Полицаяте, повикани на мястото на инцидента, не оказват ефективна помощ на потърпевшите. По-късно през годината имаше и няколко случая, в които отделни роми бяха нападени и бити на улицата в Плевен от “бръснати глави”. В София на 11 август две бездомни ромски деца, Р. Д. и И. А. са жестоко изтезавани; едното от тях е горено и бесено с жица, а накрая изнасилено от двама около двадесетгодишни “скинари”.

През годината в насилието срещу ромите по-активно се включиха и представители на охранителни групи, известни като “борците”. На 12 юли група от десетина “борци” нападат дом на ромско семейство в Дупница по повод на паричен спор. В групата на нападателите са и работещите като въоръжена охрана на затвора в Бобовдол Пламен Миланов и Александър Янев, които са използвали служебното си оръжие. Излизайки от два автомобила, нападателите започват да бият членовете на семейството с бухалки, а малко по-късно откриват стрелба и произвеждат най-малко десетина изстрела. Ленин Митов получава огнестрелна рана. Ранен е със собственото му оръжие и един от нападателите, когато цялата ромска махала се стича бързо в помощ на семейство Митови, обгражда групата “борци” и успява да ги обезвреди поради голямото си числено превъзходство. Няколко роми получават по-леки рани. Четирима роми от пострадалото семейство биват уволнени незаконно от работа след няколко дни.

Най-характерният случай на атака срещу роми от страна на “борци” бе този в село Братаница, Пазарджишко. На 23 септември около десетина “борци” пристигат в селото и за по-малко от половин час пребиват няколко души, счупват с бухалка черепа на Н. Н., изпотрошават прозорци и други предмети в ромската махала и си заминават. Като пристига полицията, погромът вече е приключил.

В редица случаи роми биват безнаказано малтретирани от местни българи. На 25-27 февруари 1994 г. група селяни от с. Долно Белотинци, област Монтана, извършват редица актове на етнически мотивирано насилие срещу роми от селото в резултат на спонтанно възникнало възмущение по повод на убийство, за което са предполагали, че е дело на ром. На 27 февруари на селския площад се провежда митинг, на който се отправят подстрекателства за погром над ромския квартал и саморазправа с обитателите му. Същата вечер започват погроми срещу ромски къщи с цел да се принудят ромите да напуснат селото. Къщата на Мирон Симеонов Методиев е запалена и напълно изгоряла. Други осем къщи са сериозно повредени. Повечето роми са принудени да напуснат селото за известно време. Подобен е случаят в село Драгоданово, където на 27 март 1994 г. трима роми, несправедливо заподозрени в кражба, са били вързани за дървета и бити с тояги, а един от тях е вързан за лек автомобил и влачен по пътя. В село Морозово, Хасковска област, в нощта срещу 12 юни неизвестни лица, вероятно местни селяни, организират погром и подпалват къщи в ромската махала, а по време на пожара хвърлят камъни и метални предмети срещу обитателите на горящите къщи.

Положението на някои други малцинствени групи, макар и относително по-добро от това на ромското население, също даде основания за загриженост. Присъствието на ДПС в централната и в местната власт допринесе за утвърждаването на българските турци като етнокултурна общност в обществото и изигра положителна роля за намаляване на междуетническото напрежение. Направените през 1994 г. изследвания на междуетническите нагласи разкриват намаляване на предразсъдъците и на социалните дистанции спрямо турците сред основната част от населението. Присъствието във властта на ДПС даде възможност голяма част от правата на турците да бъдат поставяни и решавани на ниво централна и местна власт, което редуцира маргинализацията на това малцинство.

Въпреки това, в сфери, където административната намеса, по-специално от страна на централната власт не е възможна или е трудно приложима, проблеми с правата на турците и българомохамеданите продължиха да съществуват. Такава сфера в някои региони се оказа съдебната власт. През юли по искане на областния управител на Хасково окръжният съд в Кърджали заличи турските имена (Акташ, Кабиллер и др.) на 16 махали в микрорайон Фотиново, които бяха дадени с решение на общинския съвет на Кирково в началото на годината. С това бе продължена практиката от 1993 г. съдилища да отменят решения за преименуване на местни съвети в райони, населени основно с турци.² През април окръжният съд в Благоевград потвърди осъждането на Юсуф Джуджо, обвинен и съден през 1993 г. за преправяне съдържанието на частни документи – молбите за връщане на мюсюлманските имена на няколко души, жертви на кампанията за насилствено преименуване на български говорещите мюсюлмани от 1973-74 г. Съдебният процес бе широко коментиран и признат за несправедлив и предубеден от много наблюдатели.³

През 1994 г. репресиите спрямо българските граждани с македонско самосъзнание (10 000 според официално необявените резултати от преброяването от декември, 1992 г.) бяха смекчени. Нямаше масови побои над активисти на ОМО "Илинден", сепаратистка македонска организация, както през 1991 г., 1992 г. и 1993 г. Но полицията отново не разреши на група от около 100 души да чествува годишнината от смъртта на Яне Сандански, блокирайки на 23 април подстъпите към неговия гроб при Хотово. При опит да разлепят съобщения за чествуването, трима активисти на ОМО "Илинден" съобщиха, че са бити от полицаи в Благоевград на 15 април. На 31 юли полицията, както и през миналите години, блокира местността "Самуилова крепост", за да препятства чествуването на годишнина от Илинденското въстание от ОМО "Илинден".

² Вж. *Човешките права в България през 1993 г.*, доклад на БХК от 5 октомври, 1993.

³ Пак там.

Религиозната свобода

В сравнение с предшестващата 1993 г. през 1994-та положението с религиозните права и свободи в България сериозно се влоши, най-вече по отношение на “нетрадиционните” религиозни общности. Основната мярка, с която силно се ограничиха религиозните права на гражданите, беше приетият на 3 февруари 1994 г. и влязъл в сила на 21 февруари с. г. Закон за изменение и допълнение на Закона за лицата и семейството. С него в правната уредба на сдруженията и фондациите на граждани с нестопанска цел, се въвежда нов член 133 А, според който “юридическите лица с нестопанска цел, които извършват дейност, присъща на вероизповедание, или осъществяват религиозна или религиознопросветна дейност, се регистрират по реда на тази глава след съгласието на Министерския съвет.” Освен това се изисква всички вече регистрирани от съдилищата юридически лица, извършващи споменатите дейности, да се пререгистрират в тримесечен срок, но само след изричното съгласие на Министерския съвет. Този закон беше приет с невиджано мнозинство, без да се скрива репресивната му цел, почти без разисквания и за един ден на две четения в парламента: от 189 гласували гласове “за” бяха 186.

Оперативните функции по прилагането на чл. 133 А бяха възложени на създадената с Постановление №20 на Министерския съвет специална комисия под председателството на Директора на вероизповеданията, г-н Христо Матанов. Тя трябваше да дава становища за регистрацията и пререгистрацията на религиозните групи, а също така и да “упражнява контрол върху дейността на вероизповеданията”. Комисията се състоеше от чиновници, представители на няколко министерства: на правосъдието, на отбраната, на вътрешните работи, на външните работи, на образованието и на Комитета за младежта и спорта. Тя действаше без публично огласен правилник или друг писан регламент за дейността си. В закрити заседания, без присъствието на засегнатите страни, тя разглеждаше и решаваше подадените до 21 май 1994 г. молби за регистрация и пререгистрация. По неофициални данни те бяха 78. Становищата на тази комисия после се одобряваха от Министерския съвет. С три последователни решения до 25 юли Министерският съвет реши съдбата на 62 сдружения и фондации. На 23 организации, повечето от които с православно-християнска ориентация беше дадено разрешение за регистрация или пререгистрация, а на 39 сдружения, повечето от които с протестантско-християнска ориентация, разрешение не беше дадено.

Решенията на Министерския съвет представляваха просто списъци на получените и на неполучените разрешения за пререгистрация организации. В тях няма никакви мотиви, от които да може да се разбере защо е било взето съответното решение.

Защитниците на чл. 133 А изтъкваха, че с приложението му не се нарушава гарантираната от чл. 37 на Конституцията свобода на съвестта, мисълта и вероизповеданията. Но организациите, които не получиха разрешение за пререгистрация, загубиха статута си на юридически лица, а заедно с това и много права: да наемат зали и офиси чрез договори, да назначават персонал, да имат банкова сметка и т. н. Не бяха пререгистрирани и такива организации като българския клон на “Гидеон интернешънъл”, която се занимава в десетки страни в света с разпространение на Библията.

Има сериозни основания да се твърди, че приемането и прилагането на новия закон представляват значимо нарушение на правата на човека и по-специално на тези, които гарантират свободата на съвестта, мисълта и религията, свободата на сдружаване, както и косвено – на политическите права. Преди всичко, може да се твърди, че законът противоречи на Конституцията: той без каквато и да е мотивировка ограничава прогласената от чл. 12 на Конституцията свобода на сдружаването; по същия начин ограничава и провъзгласената в чл. 13 свобода на вероизповеданията, а освен това се посяга и върху принципа за разделение на властите. С решения на изпълнителната власт бяха ревизирани решения на независимата съдебна власт. Освен това актовете, с които съдилищата са дали статут на юридически лица на 62-те сдружения и фондации на граждани са били постановявани в открито съдебно заседание и при

спазване нормите на ГПК (присъствие на адвокат, гарантирано право на обжалване, публичност). А решенията на комисията, които Министерският съвет е утвърдил, са вземани без спазване на каквито и да било процесуални гаранции и въз основа на неизвестни както за гражданите, така и за засегнатите страни, непубликувани критерии. Срещу лишените от правото да бъдат юридически лица организации не бяха предявени никакви доказани обвинения. Към момента на приемане на тези решения от Министерския съвет нямаше нито едно доказано по съдебен ред подбуждане към самоубийство и срещу нито един от членовете на т. нар. секти нямаше възбудено наказателно преследване заради извършено престъпление, свързано с или произтичащо от неговите религиозни убеждения.

Само шест от общо тридесет и деветте засегнати организации заведоха дела пред Върховния съд. На 30 ноември 1994 г. пред Трето гражданско отделение на Върховния съд бяха гледани делата на фондация "Слово на живот" и на сдружение "Свидетели на Йехова" срещу Министерския съвет. До края на февруари, 1995 г. няма постановени решения на Върховния съд по тези две дела.

На 1-ви март 1994 г. Върховният съд, след протест на прокуратурата, заличи регистрацията на фондация "Слово на живот", като приложи чл. 133 А в съдебно заседание. За да откаже вписването Върховният съд се позова на технически пропуски при оформяне на регистрацията на фондацията, а освен това и на "неясния" от гледна точка на Конституцията характер на "истините", които сдружението твърди, че иска да проповядва в дейността си. Подобно решение постанови и един съд в Пловдив срещу Библиейския център "Еммануил".

Отбелязани са и факти на засилено внимание на службите за сигурност към дейността на религиозните организации. През юни 1994 г. членове на Българската Божия църква в Русе съобщиха, че са наблюдавани от местната служба за сигурност. През август в някои средства за масова информация, включително в най-четения всекидневник "24 часа", беше обнародвана информация за наличието на специализирано звено в Националната служба за сигурност, което се занимава с новите религиозни организации.

През 1994 г. бяха регистрирани и случаи на дискриминиране на религиозни сдружения, обявени за "секти" от органи на местната власт. Най-драстичният пример беше приетата от Пловдивския общински съвет на 11 март "Наредба за регистрацията и дейността на религиозните общности на територията на община Пловдив". С нея на територията на общината се дискриминират 28 от общо 33 регистрирани по реда на Закона за вероизповеданията религиозни общности в България. С тази наредба се предвиждаше налагането на тежки глоби за лепене на афиши, забраняваха се събрания на закрито (в пряко противоречие с чл. 47, ал. 3 на Конституцията), въвеждаше се утежнен режим за пререгистрация в община Пловдив на вече регистрирани от Министерския съвет религиозни общности и др. Срещу нея се обявиха Дирекцията на вероизповеданията, много от засегнатите, Проект "Граждани за религиозна толерантност". Няколко месеца по-късно областният управител на Пловдивска област спря действието ѝ. Но тя би могла отново да влезе в сила след друго решение на Областния управител. Засегнатите граждани нямат пряка процесуална възможност да искат отмяна на тази наредба. Подобна наредба беше приета и в Сливен. С нея се забранява осъществяването на каквото и да било молитвено събрание или религиозен обряд в частен дом без съгласието на всички обитатели на жилищната сграда.

През 1994 г. бяха регистрирани и редица актове на насилие от страна на частни лица спрямо представители на "нетрадиционни" църкви в България. През април, май и юни бяха отбелязани нападения върху активисти на Църквата на Исус Христос и светците от последните дни (мормони) в София. На 10 юни група "бръснати глави" нападана богослужение на Българската божия църква в Русе. Бяха получени оплаквания от седем пострадали граждани, а на един е нанесена сериозна телесна повреда. Побойниците са известни в града младежи, за които се твърди, че са активисти на БНРП. След оплакване на пострадалите и намесата на БХК беше започнато следствие,

но досега не е известно някой от извършителите да е подведен под отговорност. През октомври имаше ново нападение, пак срещу молитвен дом на същата църква. През юни бяха нападнати молитвените домове на Българска божия църква и на Църквата на адвентистите в Благоевград, а на 4 септември храмът на ББЦ в Благоевград беше отново нападнат.

През годината постъпиха и много оплаквания за прекратяване на договори със сдружения за ползване на зали, независимо че сдруженията са били редовни платци. Такива случаи има регистрирани в Русе (отнета беше зала, ползвана от регистрираната по Закона за вероизповеданията ББЦ), Пловдив, София и другаде.

В Богословския факултет на СУ от новопостъпилите се искат кръщелни свидетелства от православната църква като условие за записване. А този факултет е част от държавен университет и подготвя кадри с висше богословско образование, които не е задължително да станат свещеници.

Бяха регистрирани и случаи, за които има сериозни основания да се предполага, че представляват религиозно мотивирана трудова дискриминация. Такъв е случаят с уволнената в края на 1993 г. Радка Попова, секретар на община Велинград. За този случай мнозина вярват, че е свързан с принадлежността ѝ към Евангелската църква. На 15 юни учителката от 192-ро СОУ от София Калина Лютова беше предупредена с последно предупреждение за уволнение, защото е дала на свой ученик текста на Евангелието от Йоан, издаден от "Слово на живот". Няколко месеца по-късно нейният временен договор бе прекратен.

На 22 юни полицията прекрати достъпа до частна зала в София, където се разполагаше Библейското училище на фондация "Слово на живот", както и все още легално съществуващата тогава фондация "Истина от Сион". Постановлението за това не беше връчено на потърпевшите, въпреки изричното изискване на закона, с което се накърнява гарантираното им от Конституцията право на защита. На 5 август беше възпрепятствана от полицията конференция на "Свидетелите на Йехова" в Хасково.

Проблеми на бежанците и чужденците

Измина една година, откакто България стана страна по Женевската конвенция (1951) и Нюйоркския протокол (1967) за статута на бежанците. През 1994 година, в контекста на всички проблеми около предоставянето на убежище в Република България, стана ясно, че подписването на тези международни договори е изпреварило наличието на държавна политика по въпроса. Тъкмо липсата на ясна политика забави разработването и приемането на национално бежанско законодателство и утвърждаването на адекватна практика. Все още е предстоящо премахването на съществуващото противоречие между международноправната и вътрешноправната регламентация на убежището и привеждането на националното законодателство към европейските и световните критерии и стандарти, в съответствие с поетите международни задължения.

Едва на 1.11. 1994 г. влезе в сила временната Наредба за предоставяне и регламентиране статута на бежанците, която, обаче, не е предвидила начини за практическо разрешаване на редица проблеми, свързани с даването на бежански статут.

Така например, липсата на съответните законови и подзаконови уредби спъва практическото решаване на проблемите на лицата с нередовни документи и на кандидат-бежанците без гражданство.

Като политико-правно предизвикателство се очертава и проблемът за търсене и осигуряване на работа за кандидат-бежанците. Националната служба по заетостта не отстъпва от изискването си всички чужденци да работят с трудови визи. Това означава да няма български граждани – кандидати за свободните места и работодателите

авансово да плащат за всяко разрешително по три минимални работни заплати (6429 лв.). В противен случай ги заплашва глоба от 50000 лева. На практика, това е равносилно на невъзможност да се намери работа за кандидат-бежанците и тяхната издръжка ляга върху и без това изтънелия държавен бюджет. В тази ситуация чакащите за получаване на бежански статут са застрашени от системно мизерстване, ако нелегално не си намерят някаква работа, при което често попадат в лапите на мафията и се замесват в противозаконна дейност.

Липсата на национална програма за чужденците допринася и за засилване на незаконната миграция. Общият брой на чужденците, временно или постоянно пребиваващи в България е около 50000. По официални данни около 15000 от тях са с нередовни документи. В средствата за масова информация, обаче, по различни поводи се отбелязва, че около 40000 чужденци са влезли в България като транзитници, но не са я напуснали.

Увеличаващият се поток на чужденци от Азия, Африка и Средния Изток, които рядко са квалифицирана работна сила или пък носители на сериозни инвестиции и доста често са нелегално пребиваващи, се възприема от обедняващото население като потенциална заплаха, предизвиква прояви на враждебност и ксенофобия.

Това състояние на общественото мнение е и допълнителен показател за липсата на широка основа за решаване проблемите на бежанците и чужденците в условията на всеобща криза на обществото ни.

В подписка срещу пускането на бежанци в общежитията на АОНСУ, 5000 софиянци заплашиха с гражданско неподчинение. Протестът бе пратен в президентството, парламента и правителството. Основният мотив на протестиращите бе, че зад прикритието на шепа интелектуалци в България ще се настанят и хора, които застрашават реда и здравето на населението.

В БХК се получиха сигнали, според които подобни настроения се наблюдават и сред част от служителите на КПП на аерогара София. В началото на ноември 1994 г. сборна група от 16 човека, пристигнали от Нигерия, Уганда и Кения е била принудително задържана в една от транзитните зали на аерогарата за период от три до осем дни, въпреки притежаваните от тях транзитни визи. В групата е имало хронични астматици и бременни жени. Пътниците са били принудени да спят на студения под и им е било отказано обслужване в бюфета. В пресата бе съобщено, че русенската полиция е завела дисциплинарна преписка срещу смяна служители на КПП Дунав мост, които пребили дузина кюрди, върнати от румънските гранични власти у нас. Според свидетелство, с което разполага БХК, при проверка на документите на чужденци, населяващи хотел в Панчарево, на много от тях е нанесен побой от проверяващите полицаи.

Подобни настроения често активно се подклаждат и от пресата, която, в търсене на възможности за вдигане на тиража си, стряска читателите с бомбастични заглавия от рода на "Бежански лагери се правят из половин България" – при положение, че до момента в страната ни няма нито един бежански приемателен център. В друго заглавие се подчертава, че борсата урежда на работа бежанци, а без работа е всеки пети българин – при все че броят на кандидатите за получаване на бежански статут е около 1-3% от общия брой на "де факто" имигриралите и незаконно пребиваващи чужденци и фактическо не представлява реална заплаха за националната сигурност и пазара на работна ръка.

Най-крайните и шумни изразители на тези настроения сред населението са организираните в по-големите градове банди бръснати глави. През изминалата година пресата нееднократно съобщаваше за нанесени от тях побои над чужденци. Най-често техни жертви са араби и африканци. БХК разполага с документирани свидетелства за 26 случая на нападения над араби и африканци в София, свързани с физическо насилие и грабежи, а в отделни случаи и с убийство. В мнозинството от случаите нападенията са извършени от неонацистки настроените "бръснати глави", но в някои от

документирани случаи на грабеж са замесени истински или предрешени полицаи. В много от случаите потърпевшите не са се обърнали към полицията, защото са били с нередовни документи.

В светлината на споменатите проблеми БХК вижда своята роля в осигуряването на обществеността с максимално обективна информация за състоянието на проблемите с чужденците и по-специално, на онези от тях, които искат да получат статут на бежанци и търсят политическо убежище. Правната защита и подпомагане на всички гореспоменати категории чужденци е залегнала като задача в основата на един от последните проекти на БХК.

Проблеми на системата на наказателното правосъдие

Конституцията на България дава право на защита на всеки от момента на задържането му или на привличането му като обвиняем (чл. 30, ал. 4). Според решение на Върховния съд от август, 1991 г. органът на предварителното производство е длъжен да обясни на подследствения, че има право на защитник и да му осигури възможност за връзка с него преди да е започнал каквито и да е следствени действия. Чл. 70, ал. 1 от Наказателно-процесуалния кодекс обаче предвижда задължителна защита в наказателното производство само за ограничен кръг от случаи (когато обвиняемият е непълнолетен или страда от физически или психически недостатъци, когато делото е за престъпление, което предвижда повече от 10 години лишаване от свобода, когато обвиняемият не владее български, когато интересите на обвиняемите са противоречиви и един от тях има защитник, когато делото се разглежда в отсъствие на подсъдимия). Въпреки че Законът за адвокатурата дава възможност на обвиняемите да се обърнат и към Висшия адвокатски съвет, който може да им осигури безплатна защита, поради незнание на закона и поради липса на практика по неговото разясняване от служителите на полицията и следствието, в голямото мнозинство от случаи обвиняемият трябва да си осигури защитник сам и за своя сметка, което, особено при бедни обвиняеми означава, че той участва в предварителното разследване без защитник. От друга страна, правото на медицинско освидетелстване от лекар по желание на всички етапи на предварителното производство, макар и да не е забранено, не е изрично гарантирано в българските закони. В края на 1994 г. БХК извърши разследване на местата за лишаване от свобода и за предварително задържане, което показва, че освидетелстването от лекар по желание, дори когато се признава от местните началници (което става в редки случаи), на практика не се гарантира никъде.

Отсъствието на защитник и липсата на възможност за медицинско освидетелстване от лекар по желание са реална предпоставка за незаконно насилие над задържани в местата за предварително задържане. Жертва на такива практики през годината, според свидетелства на самите задържани, са най-често представители на ромското население. Но БХК получи заслужаващи доверие оплаквания и от други български граждани. Някои от случаите се разследват, но при по-голямата част от останалите, поради ограниченията в законодателната уредба, е много трудно да се установи насилието.

Друг недостатък на законодателната уредба е трудността, граничеща с практическа невъзможност за получаване на съдебно удовлетворение при употреба на насилие от страна на представител на властта. Системата на наказателното правосъдие в България предвижда в подобни случаи възможност за наказателно преследване само по общия ред, чрез прокуратурата, която в изключително редки случаи би повдигнала обвинение. Няма никаква възможност за участие на жертвата в наказателното преследване. От друга страна, гражданското съдопроизводство при подобни дела е силно зависимо от изхода на наказателното. Един подобен случай на представител на ромското малцинство от 1992 г. е вече предмет на разглеждане пред Европейската комисия за правата на човека. През 1994 г. възникнаха няколко други, чието разглеждане евентуално предстои.

През годината предмет на широко обсъждане бе и мудното действие на системата на наказателното правосъдие на стадия на предварително разследване. БХК установи стотици случаи на хора, задържани под стража повече от предвидения максимален шестмесечен срок за задържане по едно обвинение. Към края на 1994 г. по време на специално разследване на БХК бяха установено няколко случая на задържани повече от две години докато трае предварителното разследване. В края на 1994 г. двама задържани под стража в Софийския затвор обявиха гладна стачка с искане да бъдат предадени на съд, в резултат от която единият от задържаните почина. В някои случаи има сериозни основания да се предполага, че дългият срок на предварителното задържане е послужил като индиректен натиск впоследствие върху съда да постанови осъдителна присъда най-малко равна на срока на задържането, за да се избегне търсенето на отговорност от държавата от страна на потърпевшия.

Друг сериозен проблем, свързан със системата на наказателното правосъдие в България през 1994 г., продължи да бъде смъртното наказание. След налагането на мораториум върху екзекуциите от българския парламент през 1990 г. съдилищата продължиха да налагат смъртни присъди, някои от които преминаха през всички възможни вътрешноправни процедури. Понастоящем в България има вече 12 осъдени на смърт, всички за тежки криминални престъпления, чийто живот зависи от вдигането на мораториума върху екзекуциите и подписа на Президента на републиката под решенията за екзекутиране. В няколко други случая смъртни присъди са наложени, но все още не са изчерпани всички вътрешноправни средства. В началото на 1994 г. група народни представители в отговор на силния натиск от страна на някои обществени кръгове внесе предложение за вдигане на мораториума, при което се предполагаше да последва незабавната екзекуция на десет осъдени. БХК направи кампания срещу предложението за вдигане на мораториума. В края на краищата то не бе разгледано от парламента, но проблемът със смъртното наказание предстои да се реши окончателно, вероятно с предстоящото приемане на новия Наказателен кодекс. Несъмнено, продължителното държане на осъдени на смърт в състояние, при което само мораториумът върху екзекуциите и решението на Президента запазва техния живот, представлява специфична форма на изтезание.

Права на децата

Икономическата и културна криза в България в периода на преход без съмнение се отрази особено зле върху някои категории деца. България е страна по Конвенцията за правата на детето от 1991 г., но много законодателни и най-вече практически мерки предстои да бъдат взети, за да бъдат нейните разпоредби реално прилагани. Според сведенията на действащия от 1994 г. в България Център "Деца в риск" най-често срещаните проблеми с правата на децата през годината включват:

- Неизплащане на детски надбавки и други икономически проблеми на безработни родители поради несъвършенството на законодателната уредба;
- Тежки условия на живот и бедност в много семейства, водещи до недохранване и други форми на мизерия, принуждаващи в някои случаи деца към просия;
- Образователна де факто сегрегация, засягаща предимно децата от ромски произход, в чиито квартали по време на тоталитарния режим бяха изградени специални училища, в които учебните програми бяха специфични, а качеството на обучението – ниско;
- Физическо, сексуално и психическо насилие срещу деца, както в семейството, така и извън него (особено спрямо бездомни деца), включително трафик на деца с цел проституция, към което системата на правосъдието в страната проявява ниска чувствителност;
- Дискриминация при приемането в някои училища, включително срещу деца, чиито родители са болни от СПИН;
- Липса на обществено установени ефективни механизми за интеграция на някои категории деца в риск (наркомани, деца, занимаващи се с проституция и др.)

В написването на този доклад взеха участие Димитрина Петрова, Емил Коен, Таня Маринчешка и Красимир Кънев. Всички данни и оценки за ромите в България бяха предоставени от "Проект Права на човека". Частта за правата на децата е написана въз основа на доклад, предоставен от Център "Деца в риск". Авторите благодарят за любезното съдействие на всички, които оказаха помощ.